

МИКОЛА ГУЙВАНЮК

«НА ШЛЯХУ ПОСТУПУ МИ ЛИШ КАМЕНЯРІ...»

Українська літературна інтелігенція
в суспільно-політичному
та культурно-освітньому житті
Галичини й Буковини
(кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

Моїм найріднішим –
дружині Наталії,
доньці Олі
та синові Андрійкові
присвячую

Mykola HUIVANIUK

**«ON THE WAY FORWARD
WE ARE JUST STONE-CRASHERS...»**

Ukrainian Intelligentsia in the Socio-Political
and Cultural-Educational Life
of Galicia and Bukovyna
(Late 19th – Early 20th Centuries)

Chernivtsi
Druk Art
2021

Микола ГУЙВАНЮК

«НА ШЛЯХУ ПОСТУПУ МИ ЛИШ КАМЕНЯРІ...»

Українська літературна інтелігенція
в суспільно-політичному та культурно-
освітньому житті Галичини й Буковини
(кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

Чернівці
Друк Арт
2021

УДК 94(477.83/.86):[323.2-057.85]«1890/1914»
Г93

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Протокол №. 9 від 28 вересня 2020 року)*

Рецензенти:

О. В. Ясь, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Л. І. Шологон, доктор історичних наук, професор кафедри історії слов'ян ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

С. Е. Баженова, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туризму Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Науковий редактор:

О. В. Добржанський, доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гуйванюк Микола

Г93 «На шляху поступу ми лиш каменярі...». Українська літературна інтелігенція в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини (кінець XIX – початок XX ст.): монографія / Микола Гуйванюк; наук. ред. О. В. Добржанський. – Чернівці: Друк Арт, 2021. – 408 с.

ISBN 978-617-7849-97-0

У монографії розкрито процес становлення, соціальне походження та структуру української літературної інтелігенції Галичини й Буковини наприкінці XIX – на початку XX ст. Розглянуто діяльність літераторів у захисті економічних та соціальних інтересів українського населення Галичини й Буковини. Показано їхній вплив на суспільно-політичне та релігійне життя регіону. Проаналізовано просвітницьку, наукову діяльність української літературної інтелігенції Галичини й Буковини, а також її внесок у розвиток українського шкільництва.

Для викладачів, аспірантів, студентів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історичним минулим своєї Батьківщини.

УДК 94(477.83/.86):[323.2-057.85]«1890/1914»

ISBN 978-617-7849-97-0

© Гуйванюк М. Р., текст, 2021

© ТОВ «Друк Арт»,

підготовка видання, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	13
1.1. Стан наукової розробки проблеми	14
1.2. Аналіз джерельної бази	62
1.3. Методологія та теоретичні засади дослідження	90
Висновки до розділу I	120
РОЗДІЛ II	
СТАНОВЛЕННЯ І СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЧИНІ Й БУКОВИНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	121
2.1. Становлення української літературної інтелігенції	122
2.2. Соціальне походження та структура української літературної інтелігенції Галичини й Буковини.....	146
2.3. Використання українськими письменниками мовного чинника у контексті українського націотворення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.....	161
Висновки до розділу II	172
РОЗДІЛ III	
ЛІТЕРАТУРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ НА ЗАХИСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНІ Й БУКОВИНІ.....	175
3.1. Обстоювання економічних інтересів галицьких і буковинських українців	176
3.2. Вплив літературної інтелігенції на страйковий рух сільськогосподарських робітників та боротьбу з лихварством і пияцтвом	188
3.3. Українська літературна інтелігенція та проблема еміграції галицького і буковинського селянства.....	206
Висновки до розділу III	220
РОЗДІЛ IV	
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ У СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ ТА РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНІ Й БУКОВИНІ	223
4.1. Участь літературної інтелігенції в діяльності українських політичних партій.....	224
4.2. Літературна інтелігенція в політичних та суспільних проектах москвофілів	242
4.3. Українська літературна інтелігенція у виборчих процесах в Галичині й Буковині.....	254

4.4. Українські літератори Галичини й Буковини в русі за емансипацію жінок	267
4.5. Українська літературна інтелігенція у релігійному житті регіону	283
Висновки до розділу IV	297
РОЗДІЛ V	
ПРОСВІТНИЦЬКА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ	301
5.1. Діяльність літературної інтелігенції в просвітніх та наукових інституціях	302
5.2. Внесок у розвиток українського шкільництва	325
5.3. Вплив літературної інтелігенції на вищу освіту галицьких і буковинських українців	337
Висновки до розділу V	347
ВИСНОВКИ	351
ДОДАТКИ	362
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ І ТЕРМІНІВ ..	390
SUMMARY	391
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	397

ВСТУП

Трансформаційні процеси, які сьогодні переживає українське суспільство, вимагають перегляду, переосмислення та об'єктивного висвітлення тих націотворчих процесів, що відбувалися на українських землях в минулому, а також творчого використання досвіду попередніх поколінь як однієї з важливих умов розбудови повноцінного громадянського суспільства.

Особливе значення для відтворення історії формування та ширення серед народних мас української національної ідеї і творення національної свідомості має вивчення теоретичного та практичного досвіду представників української літературної інтелігенції Галичини й Буковини кінця XIX – початку XX ст., позаяк в українській історіографії цій проблематиці традиційно приділяється значно менше уваги, аніж дослідженням партійно-політичних та соціально-економічних процесів.

Модернізаційні та емансипаційні процеси в імперії Габсбургів поставили перед інтелігенцією завдання: чітко визначитися з національною ідентичністю, роллю і функціями в суспільстві. А це зумовлювало поступове оформлення української інтелігенції з невизначеної групи культурних діячів у соціально, творчо, політично активне середовище із заявкою на національне лідерство; відбулася її професійна структуризація, утвердження суспільного статусу, розширення соціальної бази. Серед інтелігенції виокремилися літератори, які зайняли активну позицію в суспільному житті.

Історичний досвід, набутий представниками української літературної інтелігенції, надзвичайно важливий в процесі дослідження історії Галичини й Буковини, тай узагалі всіх українських земель кінця XIX – початку XX ст., адже ця соціальна група відіграла чи не найважливішу роль в економічному, політичному та духовному житті суспільства, а також у формуванні модерної української нації. Вона була генератором національної ідеї, розробником теоретичних і практичних аспектів українського націотворення. Через своє художнє слово і публіцистику пропагувала її серед широких верств населення, а на початку XX ст. стала політичним провідником народу в боротьбі за побудову національної держави.

Неабияка *суспільна актуальність* дослідження випливає з того, що набутий українськими літераторами досвід як ідейних провідників, захисників національних інтересів не втратив свого значення і в сучасних умовах, коли Україна переживає важливий етап подолання кризових явищ у державному будівництві, трансформації суспільства та євроінтеграційних процесах.

Окреслені в монографії проблеми мають загальноісторичне значення. Без врахування особливостей суспільно-політичної та культурно-освітньої діяльності української літературної інтелігенції Галичини й Буковини кінця XIX – початку XX ст. складно дослідити не тільки історію регіону, а й України загалом.

Актуальність роботи зумовлена також недостатністю висвітлення теми, пов'язаної з вивченням ролі українських літераторів у суспільно-політичних

процесах, що відбувались у Галичині й Буковині в розглядуваний період. Незважаючи на те що у вітчизняному літературознавстві є ряд ґрунтовних досліджень, присвячених видатним літературним діячам: І.Франку, М.Павлику, В.Стефанику, Марку Черемшині, О.Маковою, Б.Лепкому, Н.Кобринській, Є.Ярошинській та ін., – чимало аспектів їхньої суспільно-політичної діяльності ще й досі залишаються поза увагою істориків.

Дотепер повністю не зібрано й всебічно не проаналізовано матеріали, пов'язані з участю галицьких і буковинських письменників у діяльності політичних партій, у виборчих процесах у Галичині й Буковині, в роботі австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів. Недостатньо розкрито вплив української літературної інтелігенції на страйковий рух сільськогосподарських робітників, на боротьбу з лихварством та пияцтвом.

Без повноцінного аналізу залишилися питання, що стосуються впливу представників літературної інтелігенції, зокрема І.Франка, О.Барвінського, Б.Лепкого та ін., на розв'язання проблем міжнаціональних відносин, а саме напружених українсько-польських стосунків у Галичині.

Актуальною для істориків залишається і проблема, пов'язана з вивченням внеску українських письменників та публіцистів у боротьбу з ідеологією москвофільства, яке у досліджуваний період повністю перейшло в російський політичний табір, тому його роль в українському національному житті була швидше деструктивною.

Залучення до наукового обігу значного комплексу архівних джерел, які раніше були недоступними, також посилює актуальність пропонованого дослідження.

Мета і завдання дослідження. На основі узагальнення здобутків історіографії, введення до наукового обігу нових масивів джерельного матеріалу простежити вплив української літературної інтелігенції на суспільно-політичні процеси та культурно-освітнє життя Галичини й Буковини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати стан розробки проблеми в історіографії та виявити і систематизувати джерельну базу, що стосується досліджуваної проблематики;
- дослідити особливості становлення української літературної інтелігенції та з'ясувати правову основу її функціонування;
- розкрити структуру української літературної інтелігенції Галичини й Буковини та показати її соціальну базу;
- дослідити використання українськими письменниками мовного чинника у контексті українського націотворення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.;
- розкрити роль української літературної інтелігенції в обстоюванні економічних прав галицьких і буковинських українців;
- показати вплив українських літераторів на боротьбу з лихварством, пияцтвом та іншими соціальними вадами;

- дослідити роль літературної інтелігенції у пошуку шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з еміграцією галицького і буковинського селянства;
- висвітлити участь літературної інтелігенції в діяльності українських політичних партій;
- охарактеризувати участь окремих представників літературної інтелігенції в політичних проєктах москвофілів;
- здійснити аналіз участі українських літераторів у виборчих процесах в Галичині й Буковині;
- з'ясувати місце і роль українських письменників і літераторів Галичини й Буковини в русі за емансипацію жінок;
- дослідити роль української літературної інтелігенції у релігійному житті регіону;
- висвітлити діяльність літературної інтелігенції в просвітніх інституціях;
- охарактеризувати вплив літературної інтелігенції на розвиток українського шкільництва та вищу освіту галицьких і буковинських українців.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси та український національний рух Галичини й Буковини кінця XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – участь української літературної інтелігенції у суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини (кінець XIX – початок XX ст.)

Хронологічні рамки визначені тематичною спрямованістю та завданнями дослідження й охоплюють період з 1890 по 1914 рік. Вибір нижньої межі зумовлений проголошенням політики «нової ери» та утворенням Русько-української радикальної партії в Галичині, що поклало початок політизації українського національного руху в Галичині й Буковині. Як наслідок, це загалом спричинило зміни в структурі української інтелігенції, зокрема, зросла частка світської інтелігенції, розширилася її суспільна роль, поглибилася професійна диференціація, її складова – літератори стали відігравати помітнішу роль у громадсько-політичному житті.

Верхня межа зумовлена початком Першої світової війни в 1914 р., яка переформатувала суспільно-політичні процеси та діяльність інтелігенції й спрямувала їх у зовсім інше русло.

При цьому, для повноти розкриття поставлених у дослідженні завдань, в окремих випадках автор залишив за собою право звертатися до подій, які відбувались до 1890 р.

Територіальні межі дослідження визначаються адміністративно-територіальними одиницями Габсбурзької монархії – Королівством Галичини та Володимирії і Герцогством Буковина. Головна увага зосереджена на їхніх частинах, заселених переважно українцями.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Участь представників української літературної інтелігенції в суспільно-політичних процесах Га-

личини й Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. найдоцільніше, на нашу думку, розглядати крізь призму інтелектуальної історії, національного відродження (націотворення) та теорії модерну.

Робота ґрунтується на застосуванні загальнонаукових *принципів: історизму, об'єктивності та науковості.*

Аналіз предмета дослідження проведено на поєднанні *системно-структурного, проблемно-орієнтованого та особистісно-орієнтованого* підходів, які є складовою такого напрямку історичних досліджень.

У процесі дослідження використано ряд інших загальнонаукових методів, зокрема *порівняльний, проблемно-хронологічний, синхронний і діахронний*, які дозволили простежити діяльність української літературної інтелігенції впродовж досліджуваного періоду.

У монографії використано групу спеціально-історичних методів: *історико-генетичний, порівняльно-історичний та історико-типологічний.*

Найбільше до нашого дослідження дотичний *історико-біографічний метод*, який спрямований на опис, реконструкцію та аналіз обставин життя, результатів діяльності, психологічного портрета історичної особистості чи соціальної групи.

Для визначення походження та структури української літературної інтелігенції Галичини й Буковини було застосовано методіку спеціальної дисципліни – *просопографії*, яка за допомогою методів джерелознавства, генеалогії, демографії, психології та інших спеціальних історичних дисциплін досліджує особу в усій сукупності її індивідуальних якостей та взаємостосунків з оточенням.

Наукова новизна отриманих у результатів дослідження полягає в тому, що на основі залучення і критичного аналізу значної кількості джерел та наукової літератури:

уперше:

- сформульовано та розроблено проблему, яка до цього часу дослідниками не розроблялася, а саме: комплексне вивчення участі української літературної інтелігенції в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.;

- введено до наукового обігу ряд невідомих або маловідомих документів, які зберігаються в архівних та приватних колекціях;

- обґрунтовано і введено до наукового обігу концепт «українська літературна інтелігенція»;

- здійснено просопографічний аналіз та складено колективний портрет соціально-професійної української літературної інтелігенції, яка діяла на теренах Галичини і Буковини у 1900 – 1904 рр.;

- залучено до історіографічного аналізу передмови до видань творів галицьких і буковинських письменників у різні історичні періоди, що дало можливість об'єктивніше висвітлити формування їхнього образу та визначити їхнє місце в українському національному русі;

«...І кождий з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за сей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по сій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та вирівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та слави людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ...»

Іван Франко «Каменярі»

